

JOAN MALUQUER I ELS ESTUDIS NUMISMÀTICS: SOBRE “MONEDAS DE COBRE DE RHODE (ROSAS, GERONA)”

MARTA CAMPO

MNAC-Gabinet Numismàtic de Catalunya

Joan Maluquer va escriure poc sobre numismàtica, però cadascun dels articles que va realitzar han quedat com a treballs de consulta obligada per als investigadors que ens interessem pels inicis de l'ús i l'emissió de moneda en el nord-est de la península Ibèrica. L'any 1965, juntament amb Miquel Oliva, va publicar una molt interessant troballa de dracmes i fraccions emporitanes, recuperada a les excavacions d'Ullastret¹. Aquest dipòsit, datable en els anys de la Segona Guerra Púnica, mostra l'arribada de la moneda d'Emporion al seu entorn iber. Més tard, Maluquer va fer una altra aportació important a l'estudi dels monedes de la col·lecció Víctor Català². Es tracta de 466 exemplars recuperats de forma aïllada i fortuïta als terrenys situats al costat del jaciment d'Empúries. Maluquer encara va realitzar una nova aportació a la nostra història monetària, en publicar una sèrie de monedes de bronze recuperades a les excavacions de Roses³, que tot seguit passem a comentar.

Entre les monedes recuperades a les excavacions portades a terme a Roses per l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona, junt amb el Museu Arqueològic de Girona, Maluquer va identificar un nou tipus de numerari de bronze, que va interpretar com a encunyacions locals de *Rhode*. Maluquer, conscient de la importància que té sempre la identificació d'un nou tipus monetari, va

decidir donar-les a conèixer sense esperar la publicació de les altres troballes. Maluquer va interpretar aquestes monedes com a fraccions d'unes altres, igualment de bronze, ja conegudes i de les quals també en va trobar i va publicar junt amb les fraccions. Però abans d'examinar aquests bronzes vegem el desenvolupament general de la seca i el marc historicomonetari en què es van encunyar.

Des de mitjan segle V aC i durant tot el IV aC, l'única seca que va emetre moneda a la península Ibèrica va ser la colònia grega d'*Emporion*. Durant un segle i mig aquesta petita colònia posarà en pràctica la mateixa política monetària que la propera *Massalia*: només encunyarà plata, de petit mòdul i tipologia molt variada. Però al llarg de la primera meitat del segle III aC, aquest panorama monetari canviarà. *Emporion* començarà a encunyar dracmes, i de seguida també divisors, alhora que *Rhode* obrirà una seca en la qual es fabricarà moneda de plata i de bronze. Aquest nou impuls de producció de numerari no serà exclusiva de les colònies gregues, també dues poblacions de substrat semita, *Gadir* i *Ebusus*, començaran a encunyar bronze de valor baix.

Així doncs, en un moment difícil de precisar, però que tradicionalment s'ha situat entre el final del segle IV aC i més probablement l'inici del III aC, *Rhode* començarà a emetre dracmes. És a dir, quan la colònia experimentarà un moment d'expansió⁴, alhora que tant *Rhode* com *Emporion* reorganitzaran la seva economia i crearan productes artesanals propis com són les ceràmiques grises emporitanes o les de vernís negre de *Rhode*. En aquest context, *Rhode*

¹ J. MALUQUER DE MOTES, M. OLIVA, "Hallazgo de dracmas y divisores ampuritanos en las excavaciones de Ullastret", *Pyrenae*, 1, 1965, p. 85-123, il.

² J. MALUQUER DE MOTES, "La colección arqueológica 'Victor Catalá'", Barcelona, 1966.

³ J. MALUQUER DE MOTES, "Monedas de cobre de Rhode (Rosas, Gerona)", *Pyrenae*, 2, 1966, p. 65-75, il.

⁴ Per a una visió del desenvolupament de *Rhode* en aquest període, D. Vivó, "Rhode: arquitectura i urbanisme del barri hel·lenístic", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 6, 1996, pp. 81-117.

emetrà dracmes d'art excel·lent, però en poca quantitat. Pel que fa al motiu inicial d'aquestes emissions les fonts historicoarqueològiques no ens ofereixen una solució clara. És difícil determinar si responen a usos comercials habituals, la celebració d'algun fet o el finançament d'alguna empresa.

Les primeres dracmes de *Rhode* tindran la mateixa metrologia que les d'*Emporion*, 4,70 g⁵, i a l'anvers s'hi gravarà el cap d'una deessa, inspirat en el vell model siracusà de la nimfa Aretusa, creat per l'artista *Evainetos*, i copiat repetidament per diverses seques durant tot el segle IV aC. Aquesta imatge estarà acompanyada per la llegenda grega *rodeton*, per indicar que són emissions fetes en nom dels ciutadans de *Rhode*. Per al revers s'elegirà un tipus que identificarà la seca emissora al primer cop d'ull: una rosa vista des de sota. Aquestes dracmes es complementaran amb un divisor de plata anepígrafa, amb tipologia similar encara que la deessa mira cap a la dreta i la rosa del revers està molt esquematitzada. Fins ara només es coneixen tres exemplars d'aquestes fraccions. El primer, de 0,47 g, va ser publicat per Mateu i Llopis l'any 1948⁶, procedent segons aquest autor de l'"ager ampuritano". Un segon exemplar, de 0,55 g, es va recuperar al jaciment del Mas Castellar (Pontós, Girona), situat a només 20 quilòmetres de l'antiga *Rhode*⁷. El tercer, de procedència desconeguda, pesa 0,47 g.⁸

De seguida, *Rhode* introduirà una modificació en el disseny del revers de les dracmes, que en endavant mostraran la rosa vista des de sobre. La seca només farà una petita emissió d'aquestes dracmes, alhora que substituirà les fraccions de plata per moneda de bronze amb idèntica tipologia i mòdul. Evidentment s'imposa una pregunta: va utilitzar la seca de *Rhode* els mateixos encunyats per a les seves últimes dracmes i per a aquests bronzes? Quasi tots els exem-

plars que hem pogut examinar presenten un aspecte molt desgastat per la circulació, però també per haver estat fabricats molts d'ells amb encunyats molt envellits per l'ús. Això fa que la identificació dels encunyats sigui molt difícil. De moment només es pot dir que l'estil i dimensions dels exemplars de plata i de bronze són idèntics.

Un altre aspecte a destacar d'aquests bronzes és el fet d'haver estat reencunyats sobre moneda cartaginesa, amb un cap femení a l'anvers i un cap de cavall al revers, com va posar de relleu Maluquer. La identificació exacta de les emissions utilitzades com a cospells ha estat molt debatuda, a causa sobretot de la mala conservació dels exemplars documentats. Així, mentre Gómez Moreno es va inclinar per bronzes cartaginesos encunyats al nord d'Àfrica i Manfredi a la península Ibèrica⁹, Villaronga, Alexandropoulos i García-Bellido els han identificat amb emissions cartagineses de Sardenya¹⁰. En efecte, l'estudi de les 29 peces que coneixem¹¹ mostra que *Rhode* va utilitzar sovint el recurs de la reencunyació¹², i que ho va fer sobre exemplars cartaginesos de Sardenya, amb un cap de Tanit a l'anvers i un cap de cavall al revers, emissions de 4,80 g de pes mitjà, datades per Jenkins c. 300-264 aC¹³. Això i la recuperació d'alguns exemplars en estrats de les excavacions de Roses, datats per Maluquer en ple segle III aC, fa que s'hagi de situar la major part de les emissions de *Rhode* en la primera meitat d'aquest segle. També cal remarcar que la moneda cartaginesa va circular àmpliament per aquesta zona, on s'han trobat diversos exemplars encunyats a Sardenya¹⁴. Per tant, la seca de *Rhode* amb

⁹ M. GÓMEZ MORENO, "Divagaciones numismáticas", *Misceláneas*, Madrid, 1949, p. 162; L. I. MANFREDI, *Riconiazione ed errori di conio nel mondo punico*, sup. *Rivista di Studi Fenici*, 18, 1990, pp. 203-205.

¹⁰ L. VILLARONGA, "Las primeras emisiones de monedas de bronce en Hispania", *Papers in Iberian Archaeology*, Oxford, 1984, p. 206; J. ALEXANDROPOULOS, "L'influence de Carthage sur les monnayages phénico-puniques d'Espagne", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 23, 1987, p. 22, n. 66; M. P. GARCÍA-BELLIDO, "Las relaciones económicas entre Massalia, Emporion y Gades a través de la moneda", *Huelva Arqueológica*, XIII, 2, 1994, p. 128.

¹¹ CAMPO, 1994, *op. cit.* nota 7, p. 81.

¹² Encara que no sempre, com defensa García-Bellido, *op. cit.* nota 10, p. 128.

¹³ G. K. JENKINS, S.N.G., *The Royal collection of coins and medals, Danish National Museum. North Africa, Syrtica-Mauretania*, Copenhagen, 1969, n. pp. 144-178.

¹⁴ M. CAMPO, "Las producciones púnicas y la monetización en el nordeste y levante peninsulares", *Actas del Seminario "La moneda púnica en Hispania y en el Occidente Mediterráneo"*, Madrid, 1999, en premsa.

⁵ A. M. DE GUADÁN, "Las monedas de plata de Emporion y Rhode", *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, XII 1955-56, i XIII 1957-58, Barcelona, 1968-70, vol. I, pp. 404-406.

⁶ F. MATEU Y LLOPIS, "Hallazgos monetarios (V)", *Ampurias*, IX-X, 1947-1948, p. 59 i p. 73 n. 222.; F. MATEU Y LLOPIS, "Hallazgos monetarios (VI)", *Ampurias*, XIII, 1951, pp. 255 n. 20, il.

⁷ M. CAMPO, "Moneda griega y púnica de Hispania: las primeras emisiones", *IX Congreso Nacional de Numismática*, Elche, 1994, p. 81, p. 92 núm. 32; M. CAMPO, *Les troballes monetàries, El graner de l'Empordà. Mas Castellar de Pontós a l'edat del Ferro*, Girona, 1998, pp. 68, 81, il.

⁸ L. VILLARONGA, "Possibles divisors de la dracma de Rhode", *Gaceta Numismática*, 124, 1997, pp. 17-19. Aquest autor està en contra de l'atribució d'aquestes fraccions a Rhode.

aquests bronzes va obtenir un numerari molt barat de producció, encara que molt allunyat de la fabricació acurada que caracteritza les seques gregues.

A les excavacions de Roses, Maluquer va trobar 12 monedes de bronze de mida més petita i de pes més baix que les que acabem de comentar. Aquests exemplars, de 0,81 g de pes mitjà, presenten a l'anvers un cap femení que mira cap a la dreta, i al revers una rosa vista de perfil. Maluquer, amb la seva intuïció característica, va captar immediatament la importància d'aquestes troballes, que va interpretar com a divisors dels bronzes de *Rhode* amb la rosa vista des de sobre. Pel que fa a la cronologia, Maluquer va indicar que es van recuperar en contextos datables en la segona meitat del segle III aC, i més concretament c. 250-230 aC, datació que encaixa perfectament amb el desenvolupament final de la seca.

Ara bé, la proposta de Maluquer de considerar aquests petits bronzes com a emissions de la *Rhode* peninsular, va ser contestada anys més tard per Villaronga, el qual els va interpretar com a produccions de l'illa de Rodes¹⁵. La proposta de Villaronga es basava en el fet que els bronzes descoberts a les excavacions de Roses tenen la mateixa tipologia i mòdul que els emesos a l'illa de Rodes. Es planteja així el problema de si són emissions de la Rodes oriental o encunyacions locals de la *Rhode* peninsular, com ja va apuntar Maluquer. Nosaltres, després d'haver examinat els bronzes trobats per Maluquer i d'altres recuperats amb posterioritat, dipositats al Museu d'Arqueologia

¹⁵ L. VILLARONGA, "Presencia rodia en Rosas (Gerona) a finales del siglo III a. de J.C.", *Ampurias*, 35, 1973, p. 247-248.

de Catalunya-Girona¹⁶, a més d'un exemplar del MNAC-Gabinet Numismàtic de Catalunya, volem destacar dos aspectes significatius. El primer és que malgrat que quasi tots els exemplars estan molt mal conservats, els recuperats a Roses semblen ser d'un estil menys acurat que els de l'illa de Rodes, i en cap d'ells s'aprecien les lletres gregues R O, inicials que presenten els bronzes de Rodes. Una segona dada és que els exemplars trobats a Roses tenen un pes sensiblement més baix que els de l'illa de Rodes, encara que el mal estat de conservació ha d'haver d'influir a donar uns pesos una mica més lleugers que els que inicialment van tenir.

Per tant, pensem que la proposta de Maluquer d'identificar les peces recuperades a les excavacions de Roses com a encunyacions locals de la *Rhode* peninsular continua essent vàlida¹⁷. Ara bé, la certesa absoluta només la podem anar obtenint amb el descobriment de més exemplars, sobretot en bon estat de conservació, que permetin una anàlisi molt més precisa de tots els detalls del disseny. Així doncs, Maluquer, amb la publicació d'aquests primers bronzes, va oferir a la comunitat científica unes dades fonamentals, gràcies a les quals ara tenim una visió molt més completa de la *Rhode* peninsular, tant pel que fa a la datació de les seves emissions, com a l'ús i producció de moneda de bronze d'aquesta colònia.

¹⁶ Hem d'agrair a la Sra. Aurora Martín, directora del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, la consulta d'aquests bronzes.

¹⁷ CAMPO, *op. cit.* 1994, nota 7, p. 81-82; M. CAMPO, "La moneda griega y su influencia en el contexto indígena", *Historia monetaria de Hispania antigua*, Madrid, 1997, p. 35.